

Feljebbélési és fenntarthatósági folyamatok a visegrádi országok textiliparában

Dobos Emese

HUN-REN Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet
Budapesti Corvinus Egyetem Globális Tanulmányok Intézete

2025. június 5-én immár 5. alkalommal rendezte meg a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézete (KRTK VGI) nemzetközi Visegrádi Konferenciáját, idén virtuális formában. Az idei alkalommal a V4-ek textiliparának külön szekciót szenteltek a szervezők, amelyet Dobos Emese, a VGI tudományos segédmunkatársa vezetett. A konferencia három tematikus szekció köré épült: ezek

- Az Ukrajnában zajló háború jogi, társadalmi és politikai hatásai Magyarországra és Lengyelországra,
- Az Európai Unió bővítése és a visegrádi együttműködés kérdései, valamint a
- Politikai válaszokra adott, letről épülő válaszok a V4-eknél: feljebbélési folyamatok és fenntarthatóság a textiliparban

címet viselték. A szekció pedig remélhetőleg egy regionális, illetve visegrádi országok közötti tudás-, és tapasztalatcsere első állomása.

A szekció előadói az iparág elismert szakértői voltak, akik egy-egy visegrádi országot képviseltek. A szekció magyarországi előadója Molnár Ernő, a Debreceni Egyetem, Természettudományi és Technológiai Kar, Földtudományi Intézet, Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszékének egyetemi docense volt, **Feljebbélés és fenntarthatósági kihívások a magyar TCLF-iparban: mit mondanak az adatok?** című előadásával.¹ Az előadás elején hangsúlyozta: a fenntarthatóságnak gazdasági, környezeti és társadalmi aspektusai is vannak, és hosszútávú megközelítésre van szükség. A prezentációban arra a kérdésre kereste a választ, hogy a gazdasági és társadalmi feljebbélésnek milyen dinamikái figyelhetők meg a hazai textil-, ruha-, bőr- és cipőipar területén. Az EUROSTAT és a Központi Statisztikai Hivatal ágazati és szakágazati statisztikai adataira támaszkodó, elmúlt 2 évtizedet vizsgáló kutatásában kitért arra is, hogy ezt az időszakot a szóban forgó hazai iparok a régóta fennálló, mély, globális termelési hálózatokba ágyazottsága határozta meg. A szocialista időszakban a nyugati bér munka volt ennek egyik pillére, a piacgazdaságra való átállás során azonban már jelentkeztek ezeknek a meghatározó bér munkakapcsolatoknak a negatív strukturális hatásai; az ezredforduló után pedig az iparág globális termelési hálózatokból való kiszakadása, újraszerveződési kihívásai voltak meghatározóak. Elhangzott az is, hogy a hosszútávú fenntarthatóságot meghatározza a gazdasági feljebbélés intenzitása: a funkcionális feljebbélés (ezen

főként a bér munkán, összeszerelő műveleteken túli egyéb funkciók, szolgáltatások és tevékenységeket értjük) magában hordozza a bér munkától való elmozdulást, a szektorok közötti feljebbélés révén más iparágakhoz kapcsolódhatnak az iparági szereplők, valamint a két típus kombinációja is vizsgálatra érdemes. Ugyanakkor a hosszútávú fenntarthatóság

kapcsán nem hagyhatjuk figyelmen kívül a társadalmi feljebbélés sikerességét: ehhez pedig számba kell vennünk a demográfiai változásokat, a munkavállalók elvándorlását, és más szektorok elszívó hatását, erejét is. Összességében pedig az egyre szűkülő munkaerő-lehetőségeket, az iparág csökkenő vonzerejét és a munkavállalók egyre erősödő pozícióját figyelhetjük meg. Mindezek pedig a társadalmi feljebbélést egyfelől a gazdasági előfel-tételévé, másfelől a következményévé is teszik.

Általánosan azonban a statisztikák a TCLF-szektor hanyatlásáról számolnak be: mind az ágazatban foglalkoztatottak, mind a vállalkozások számát, mind a teljes forgalmát, mind pedig az exportot illetően, miközben a munkaerőigényes, kis- és középvállalkozások dominálnak a szektorban. A TCLF-szektor a hazai iparban is egyre kisebb szerepet tölt be: a teljes ipar bevételeinek körülbelül csupán 1%-át adja, míg a foglalkoztatottak számának 4,5%-át képviseli ez a szakterület – reflektálva e szakmák élönmunkaigényes természetére. Ha pedig a hazai iparban tevékenykedő vállalkozások számát nézzük, 9%-ot képvisel a szektor: ez a kis-, és középvállalkozások jelentős számára utal. Ha viszont szakágazatok között nézzük meg a statisztikákat, már nem jelenthetjük ki, hogy általános tendencia a hanyatlás. A 2010-es évektől a bőr- és textilipar, többnyire transznacionális vállalatok zöldmezős beruházásainak köszönhetően, megújult: mind a foglalkoztatás, mind a bevétel szempontjából pozitív trendet figyelhettünk meg a főként autópipari beszállításoknak köszönhetően. Miközben pedig a ruházati és a cipőipar az 1990-es évek relatív nyertesei voltak, a vizsgált időszakban már erőteljes csökkenést tapasztalhattunk.

Mindezekből a fejleményekből kifolyólag az egyes szakágazatok TCLF-szektoron belüli szerepe is változott. Míg a ruházati ipar foglalkoztatja a szektorban dolgozók felét, addig a bevétel tekintetében már a textil- és a bőr- ipar szerepe erősödött meg a 2010-es évek után.

A szektor általános, alapos áttekintése után egyes, gazdasági és társadalmi feljebbélést fémjelző indikátorokról esett szó. Ilyen a munkatermelékenység (*apparent labour productivity*): az egyes szakágazatokra vonatkozó adatokat a hazai és a német iparral összevetve megállapíthatjuk, hogy a hazai iparhoz képest nem zárkózott fel

¹ A TCLF rövidítés nemzetközi kapcsolatokban a Textile, Clothing, Leather, Footwear, azaz textil-, ruházati, bőr- és cipőipar összefoglaló jelölésére használatos.

meggyőző mértékben, bár a kevésbé életmunkaigényes szakágazatok (mint a textil- és a bőripar) már jobb eredményt értek el ebben a tekintetben. Ha a német adatokat nézzük, a különbség kisebb az egyes szakágazatok között, bár nagyobb a fluktuáció a textil- és a bőripar esetében.

A funkcionális feljebb lépés – ami a gazdasági fontos és radikális eleme – tekintetében nem egyszerű a statisztikákra támaszkodni, mert számos cég más szektorhoz kapcsolódóan van bejegyezve. Dizájnerek és kereskedők például fontos szerepet töltenek be az új termékek létrehozásában. Ugyanakkor a bér munka aránya mégis árulkodó a funkcionális feljebb lépés vizsgálatában. Míg az 1990-es években a ruházati gyártás esetében ez 90-95%-ot is elért, a 2000-es években visszaesett, ám ennek mértéke az elmúlt időszakban stabilizálódni látszik az exportban. Mindez nem mondható el a belföldi forgalomból származó bér munkabevételre: ez viszont csökken. A bőripar fontos szerepet tölt be ebben az összefüggésben, az autóiipari szereplőkhöz való kötődése kapcsán. Az inter-szektorális, szektorok közötti feljebb lépés tekintetében a textilipar fontos szerepet tölt be a funkcionális textiltérmekek terén: míg a foglalkoztatásban kevésbé, a forgalom esetében már csökkenésnek lehetünk szemtanúi.

A munkavállalóknak adott juttatásokkal is „megragadhatjuk” a társadalmi feljebb lépést. A hazai és német adatok vizsgálata során megállapíthatjuk, hogy míg a bőr- és a textiliparban javult ez a mutató, a ruházati- és a cipőiparban már stagnáló, vagy éppen csökkenést mutató folyamatokat figyelhetünk meg. Ezzel szemben a német ipar esetében kisebb különbségek fedezhetők fel a szakágazatok között, amelyek mindegyike több juttatást realizált – különösen a bőriparban dolgozók juttatásai nőttek a vizsgált időszak alatt. Ha pedig megnézzük a nem fizikai munkában foglalkoztatottak arányát, akkor különösen a nagyvállalatok által meghatározott textil- és bőriparban láthatjuk azt, hogy csökken a fizikai munkavállalók aránya a foglalkoztatásban. Ha pedig a nem teljes munkaidőben foglalkoztatottak arányát nézzük, különösen a ruházati iparra jellemző, hogy ez az arány nő: ez vélhetően a szakágazat szociális funkciójára és arra a néhány nagy foglalkoztatóra vezethető vissza, akik nagy arányban megváltozott munkaképességűeket alkalmaznak.

Végezetül Molnár Ernő az előadását egy regionális összehasonlítással zárta. A fejlődés két extrém esetét jól példázó ruházati és a bőripar tekintetében megállapíthatjuk, hogy az utóbbi sikeresebbnek bizonyult. A hazai ruházati ipar a foglalkoztatás tekintetében még régiós viszonylatban sem túl nagy, a bőripar viszont a román és a lengyel után a harmadik legnagyobb. Azonban ez olyan, mintha almát hasonlítanánk össze körtével: míg a ruházatiiban a szociális foglalkoztatók szerepe kiemelkedő, a bőripar esetében pedig a transznacionális vállalatok leányvállalatiként működnek a hazai vállalkozások. Ez pedig a hazai duális gazdaságra is utal, aminek esetében az újraszerveződés eltérő eredménnyel játszódtott le.

A szekció szlovák előadója **Rudolf Pástor** volt, aki a Szlovák Tudományos és Technikai Információk Központ (Slovak Centre of Scientific and Technical Information) Nemzetközi Együttműködés Osztályának projektmenedzsere. A **Globális termelési hálózatok és regionális átalakulás: a szlovák ruházati iparban** című előadása során áttekintést adott korábbi, jelentős kutató munkásságáról, és a közelmúlt fejleményeiről is. 2002 és 2009 között, majd a 2010-es években is számos nagy-névű szakértővel ugyanis az Egyesült Államok Nemzeti

Tudományos Alapítványa támogatásával végeztek kiterjedt kutatásokat a szlovák ruházati iparra vonatkozóan.

Bevezetésként elmondta, hogy az 1980-as évek vége óta a kelet-európai ruházati ágazat drámai átalakuláson ment keresztül. A nyugat-európai növekvő költségek miatt a nyugati ruházati kiskereskedők és megrendelők egyre inkább kiszervezték a termelést a posztkommunista Kelet-Európa alacsonyabb költség-színvonalú régióiba. Ennek következtében drámaian nőtt a nyugati megrendelőknek bér munkát végző kelet-európai ruházati gyártók száma.

Az európai termelési hálózatokba való mélyülő integráció két évtizedét követően az ágazat a kereskedelmi kvóták eltörlésével, a növekvő versenykényszerrel és a globális gazdasági válsággal is megküzdött. Mint tudjuk, a textil- és ruházati ipar erősen globalizált ágazat. Napjainkban a termelési hálózatokat az alacsony költség-szintű, jelentős munkaerővel rendelkező országok uralják, ami egyre nehezebbé tette a világ más termelői számára, hogy felvegyék a versenyt. Ezek a megállapítások pedig az egész régióra általánosíthatóak. A 2008-as euróvezeti és globális pénzügyi válság óta számos iparágban mély recesszió tapasztalható, ami nem hagyta érintetlenül a ruházati ipart sem. A foglalkoztatás csökkenésére és a cégbezárásokra vonatkozó összesített adatok mögött azonban már több mint egy évtizede csendben a kutató szerint felsejlik egy másik történet. Ennek jellemzői:

- a nyugati vevőkkel való stratégiai kapcsolatok elmélyítése,
- a szolgáltatások kiterjesztése a varrástól a teljes csomagolású gyártásig, néhány vállalat pedig a tervezés, a logisztika és a raktározás területén is terjeszkedik a nyugati vevők számára,
- az export minőségének és hozzáadott értékének növekedése, valamint
- egyesek számára a posztszovjet piacokra, például Oroszországba és a Kazahsztánba való visszaintegrálódás.

Annak elemzésében, hogy ezek a folyamatok milyen okokra vezethetők vissza, a kutató kitért arra is, hogy a ruhaipar az 1990-es években gyorsan növekedett, mivel a nyugati gyártók és vásárlók az EU vámkedvezménye (OPT) keretében kiszervezték a konfekcionálást a közép- és kelet-európai vállalkozásokba. Mivel az importvámok csak a konfekcionálás céljából exportált kelmékhez és fonalakhoz hozzáadott munkaerő költségét terhelik, sok nyugat-európai vállalat vonzó lehetőségnek találta az olyan országokat, mint Szlovákia, hogy csökkentsék a költségeket, miközben a nyugati textiliák és fonalak piaca megmaradt, és garantálták a gyors szállítást és a jó minőségű termékeket. Továbbá, Szlovákiában számos állami vállalat hosszú évek óta stratégiai partnerségben állt a nyugati cégekkel, hosszútávú kapcsolatokat ápoltak, különösen Németországban és Ausztriában. Ezek a stratégiai partnerségek folytatódtak, és néhány esetben el is mélyültek.

Kína 2001-es WTO-csatlakozásával a korábban a textil- és ruházati termékek világkereskedelmét szabályozó Multi-Fiber Arrangement (MFA) 2004. december 31-i fokozatos megszüntetésével és a ruházati termékek behozatalára vonatkozó kvóták megszűnésével, valamint Szlovákia 2004-ben történt csatlakozásával a EU-hoz, három párhuzamos folyamat indult el:

- 1) Az ellátási láncok globalizációjával megnövekedtek a „karnyújtásnyi beszerzés” (*arm-length sourcing*, tehát a közeli beszerzés) kockázatai.

2) A globális beszerzés bővülésével egyre kevésbé tudták kontrollálni a megrendelők a szállítások időpontját.

3) Az EU-hoz történt csatlakozással eltűntek Szlovákia OPT-kereskedelemből származó előnyei (csökkentett importvámok), de az eredmények az országból való beszerzés könnyebb és alacsonyabb költségeit jelentették.

A szlovákiai ipari körzetekben 1997 és 2007 között az ország nyugati felében – Puhó, Bán, Nagytapolcsány – őrizték meg a ruházati iparban viszonylag magas, foglalkoztatottak arányt. Nagyszombat, Trencsény, Zsolna és Besztercebánya esetében jelentősen csökkent a ruházati iparban dolgozók száma. Az ország keleti felében pedig arányaiban maradt a jelentős foglalkoztatás, az élen Eperjessel. A 2000-es éveket követően számos jelentős textil- és ruházati gyártó zárta be végleg kapuit: 2007-ben például a ruházati termékek gyártásával foglalkozó *OZKN Prešov*, amely elvesztette stratégiai partnerét, a spanyol *Induyco* vállalatot, amely a gyártást Kínába helyezte át. Az *Ozeta Trenčín* bezárásának okaként – az általános recesszió mellett – szintén az Ázsiába történő kiszervezést jelölhetjük meg. A kelmék és fonalak gyártásával foglalkozó *Merina Trenčín* két évvel később szintén az olcsó ázsiai termékek piaci térhódítása miatt ment tönkre. Később, 2023-ban a trencsényi *Accord* esetében drámaian csökkentek a megrendelések, a vevők pedig egyre inkább csökkentették az árakat, közben azonban minden termelési költség olyan drámaian emelkedett, hogy a készruhákat már nem lehetett a várt áron és költségszinten értékesíteni. A szintén ruházati termékeket, saját márkanév alatt is gyártó *Makyta Púchov* 2024-ben erős visszaesést tapasztalt a luxusárú megrendelésében, egész Európában. A Makyta saját márkanév alatt gyártott ruhákat, termelésének nagy részét globális vállalatok megrendeléseire adták. A német cég leányvállalataként működő, inggyártásra specializálódott *Eterna* 2025-ben a költségek – gáz, áram, és minimálbér – növekedése miatt volt kénytelen bezárni a kapuit.

A Makyta a legnagyobb szlovákiai ruházati cég volt: 2600 alkalmazottal és 45 szlovákiai és 12 csehországi üzlethálózattal működött. 2009-ben jelentős exportmegrendeléseket veszített, aminek következtében körülbelül 700 munkavállalót kellett elküldenie. Sok korábbi állami vállalathoz hasonlóan azonban kombinálta az OPT-gyártást a belföldi piacra szánt OBM (saját márkás gyártás) tevékenységgel. Az OBM-termelés nagy részét a kiskereskedelmi üzleteken keresztül értékesítette. 2023-ra azonban a kiskereskedelmi hálózata 11 üzletre csökkent Szlovákiában.

Az *I-Tran* bér munkáról tervezésre állt át. Az állami Slovenka egyik fióktelepének privatizációjából jött létre a cég: a privatizációt követően nagyrészt OPT-szerződések alapján előre kiszabott kelmék varrását vállalta. Az *I-Tran* a saját tervezésű kötött termékek széles választékát fejlesztette ki. A cég a tulajdonos történelmi orosz kapcsolataira támaszkodhatott és a vállalat új piacokat keresett saját tervezésű termékei számára a volt Szovjetunióban. Sikeresen tudták növelni a termelés értékét, még akkor is, amikor a foglalkoztatottság az 1989 előtti 1200 főről 2004-ben 224-re, 2012-ben pedig mindössze 151-re csökkent.

Szintén ritka, ám pozitív példaként a kutató a *Lifeline* működését hozta fel, mint a saját márká fejlesztésének legdinamikusabb példája Kelet-Szlovákiában. A cég képes volt arra, hogy kezdeti tevékenységét a nyugati vásárlók számára történő bér gyártás terén jelentős nemzetközi kiskereskedelmi üzlettel bővítsse. A cég a *Zara* és a *Mango* gyors reakciójú üzleti gyakorlatát és a

kiskereskedelmi üzletek franchise modelljét adaptálta. Bevezették a divatcikkek gyors készletfeltöltési rendszerét, és a cég az 1990-es évek elején történt megalapítását követően a közeli Varannóban működő állami vállalat egy korábbi vezetője által a cég az OPT exporttermelésből indult ki. Fordulópontot 2006 hozott: a cég fokozatosan mintegy száz embert bocsátott el, a gyártást Kínába helyezték át és a vállalat ruházati cégből tervező-kiskereskedővé alakult át. Alaptevékenysége a ruházati termékek tervezése és gyártása a Lifeline által érintett piacok ügyfelei számára, ezen felül pedig logisztikai szolgáltatásokat is kínálnak.

Összességében a kereskedelem liberalizációjának különböző fordulójának, a pénzügyi válságnak és az ipari szerkezetátalakításnak a mélyreható hatásai jelentős pusztítást eredményeztek egyes vállalatok és régiók esetében. Ugyanakkor a kutató, ahogy kihangsúlyozta, arra törekedett eddigi munkája során, hogy egyensúlyt teremtsen a regionális gazdasági visszaesés elemzése és az ipar azon elemeire irányuló figyelem között, amelyek továbbra is aktívak és Kelet-Közép Európa regionális gazdaságainak jelentős részét képezik. Véleménye szerint valójában csak ez a fajta ütfüggő elemzés nyújt olyan történelmi és koncepcionális eszközöket, amelyekkel megmagyarázható, hogy a 2008-as gazdasági válság óta milyen jelentőséggel bír, és hogy milyen módon biztosították az iparág megmaradását a régióban. Mindeközben erős versenyképessé és a beruházásokhoz való csökkenő hozzáférés jellemzi az iparágat. Az a megállapítás pedig a hazai iparág képviselői számára sem újdonság, hogy a ruházati ipar főként nőket alkalmaz, fizikailag megterhelő és bizonytalan, a bérek pedig jellemzően a régió legalacsonyabbjai közé tartoztak.

Monika Murzyn-Kupisz, a lengyel Jagelló Egyetem Regionális Fejlesztési Tanszék, Földrajzi és Területgazdálkodási Intézetének egyetemi docense **A lengyelországi ruházati ipar jelenlegi fejlődésének térbeli és nem térbeli tényezői** című előadásában egyfelől ismertette a kollégájával, *Arkadiusz Kocajjal* végzett kutatásokat és annak eredményeit, továbbá az idén nyáron megjelenő, a lengyelországi divatiparról írt könyvükbe is betekintést nyújtott. Előadását a divat többes értelmezésével kezdte: egyfelől a szektor hagyományos, könnyűipari ágazat, másfelől a kreatívipar része, alkalmazott művészeti ág. Ennek értelmében a divatiparnak kulturális, társadalmi, technológiai, politikai és gazdasági összefüggései is vannak, továbbá nem választhatjuk külön annak materiális, tárgyi, valamint szubjektív, szemiotikus fontosságát és kommunikációban betöltött szerepét. Eszerint pedig a divatipar és a textilökoszisztéma határvonalai is máshol húzódnak. A kutató hangsúlyozta, hogy a divatipar ökoszisztémája alatt a ruhaipart, azaz a ruhaipari értékláncot közvetlenül befolyásoló vállalkozások és intézmények mellett a külső nyilvánosságot, annak üzleti támogatását, érdekképviselését és civil környezete mellett egyéb ipari és kreatív ágazatait is érteni kell ezalatt.

Az előadó a lengyel ruházati ipar vizsgálata során minőségi, mennyiségi és térbeli változásokat is kutatott. Összességében mind a vállalkozások száma, mind a textil- és ruházati iparban foglalkoztatottak száma az 1990-es évektől jelentősen csökkent (szemben az autó-, fém- vagy műanyagiparban foglalkoztatottakkal) – hasonló tendenciát fedezhettünk fel a szlovák és a magyar szegmens esetében is. Az EU-s tagállamokkal való összehasonlításban, míg Lengyelország jelentős foglalkoztató, az iparág bevételeit tekintve már nincs az élbolyban. Ugyanakkor érdekes tendencia, hogy az újonnan alapított lengyel textilruházati cégek nem feltétlenül a korábbi, ilyen

hagyományokkal rendelkező iparvárosokban indultak, hanem más településeken – átrajzolva így Lengyelország „divattérképét”.

A kutató továbbá beszámolt az *Optex* cégről is: ez a vállalat kiváló minőségű műszaki szövetekeket állít elő speciális célokra, erős kapcsolódással a vegyiparhoz. A cégnél a hangsúly nem a divaton, sokkal inkább az anyagok funkcionalitásán van. Az *Andropol* cég speciális szektorokat szolgál ki: a katonai, tűzoltósági felhasználáson túl egészségügyi, vendéglátóipari (HORECA), lakberendezési és „lezser” (tehát hétköznapi) termékeket is kínál. Az *Alternative Textiles* vállalat a szövetek szélesebb választékát nyújtja, beleértve a környezetbarát, újrahasznosított és maradék-, elfekvő szövetekeket is, a lenszövetek mellett, amit egy helyi, környezetbarát anyagként pozícionálnak. De beszámolt olyan vállalkozásokról is, amelyek a legkülönbözőbb textilkészítési eljárásokat kínálják. Az *Ariadna* fonalgyár a koronavírus-járvány alatt fellendülő „hobbyalkotók” felé is nyitott, továbbá a helyben gyártott emléktárgyakat (például zoknikat, kötényeket) készítő ipart is kiszolgálja.

A lengyel divatról a legtöbben az *LPP csoport* márkáira – a Sinsay, a Reserved, a Mohito, a Cropp és a House – asszociálnak: a csoportnak világszerte többszáz hagyományos üzlete van. Ha pedig a vezető lengyel divatmárkák központját (ahol a menedzsment és a tervezés kap helyet) nézzük, Varsó, Krakkó, Poznań, Łódź és Gdansk szerepelnek az élen. A lengyel háztartások ruházati termékekre fordított kiadásait tekintve pedig közel állnak az EU-27-ek átlagához, 2022-ben meg is haladva azt. Az előadó egy korábbi kutatásából az is kirajzolódott, hogy a lengyeleknek fontos hogy a terméket Lengyelországban tervezzék és gyártsák, így az ún. fogyasztói etnocentrizmus is tényező lehet a fenntartható gyártás és fogyasztás esetében. Bár – ahogy azt hozzátette –, ha már az összes, vásárlást befolyásoló szempontot nézzük, a „Designed/Made in Poland” már hátrébb sorolódik a természetes alapanyagok, a valódi bőr és szőrme kerülése, illetve az átlátható gyártás fontossága mögé. Radikális átláthatóságot követő, nagyobb *born-sustainable*² márka pedig az *Elementary*. Az újonnan alapított, független lengyel divatmárkák számtalan aspektusból kötődnek a fenntarthatósághoz. Emellett pedig a lengyel nagyvárosok egyik urbánus jellegzetessége, hogy megszorodtak a független és „lassú” – slow fashion – divatvásárok.

Végezetül úgy összegezte előadását, hogy a lengyel szegmens számos kihívással és lehetőséggel áll szemben. Amellett, hogy a gyártó cégek termék-, folyamat-, funkcionális és társadalmi feljebbélése egyenlőtlenül van jelen Lengyelországban, új működési és elhelyezkedési tényezők fémjelzik a szegmenst, amelyek összekötik a hagyományos munkaigényes textil- és ruhaipart az innovációval és a kreatív iparágakkal. A geopolitikai tényezőket és

a nemzetközi helyzet jelentőségét – így a szintén kihangsúlyozott, éles nemzetközi versenyt, a világjárványokat és az orosz-ukrán háborút – nem hagyhatjuk figyelmen kívül. Kiemelte még a kapcsolatot más iparágakkal (pl. autóipar, bútoripar, építőipar, vendéglátás) és a megrendelővel való kapcsolatok jelentőségét (pl. textilipari cégek: kisebb, független divatipari cégek; független divatipari cégek-vevők; közbeszerzés); és a fenntarthatósághoz kapcsolódó trendeket (pl. minőség, fogyasztói etnocentrizmus, átláthatóság). Lengyelország esetében az iparág történelmi elhelyezkedési mintáinak folytatása áll szemben a nagyvárosokban történő koncentrációval és a lengyel piac mérete sem elhanyagolható. Összességében tehát új lehetőségek, de új akadályok is (pl. a termelési kapacitások szűkülése; importált szövetektől, szálaktól és fonalaktól való függés; nem egyértelmű tendenciák a vevők egyes generációi között) várnak a lengyel szegmensre.

Linda Havlíková „kakukktójás” volt az előadók között, abban a tekintetben, hogy amellet, hogy a Csehország Textil-, Ruházati-, és Bőripari Egyesülését (Association of the Textile, Clothing, Leather Industry – ATOK) képviselte kutatóként, saját nevét viselő márkáját is bemutatta. **Csehország textil- és ruházati ipara és a fenntarthatósági vízió** című előadásában leszögezte: a cseh textil- és ruházati iparban is jelentős zsugorodásnak lehettünk szemtanúi az 1990-es évek után, amely három fázisban ment végbe. Az első szakasz az 1990-es évek elején, a privatizációval kezdődött, amikor is a megmaradt gyárak (így például a végül 2003-ban bezáró *Textilana*) a nyugati (EU-s) piacok felé orientálódtak. A második szakaszt Kínának a Kereskedelmi Világszervezetbe való belépésével lehet fémjelezni, ami révén számos cseh textilgyár a tevékenységüket mai napig meghatározó műszaki textiliák felé „tolták el” – erre példaként a kutató a *VEBA* céget említette. Ugyanebben az időszakban jelent meg számos külföldi befektető is a szektorban. A harmadik fázist pedig a globális pénzügyi válság határozta meg: 2008 és 2011 között számos cég zárta be kapuit. Ezután – 2017-től 2018-ig – néhány cseh textil- és ruházati cég is növekedésnek indult és 2024-ig ez a tendencia volt megfigyelhető. Innovatív példaként említette a *SVITAP* cég sátrait, a Libereci Egyetem Textiltechnológia Tanszékének nano- és optikaiszál fejlesztéseit. Saját nevét viselő márkájánál pedig az alkotó 100%-ban a helyi, cseh gyapjúra és lódenre támaszkodik, amit kis léptékben ő maga állít elő (juhokat is tenyészt). A dizájn munkaságában központi szerepet kap a körforgás elve is: a gyepterületek juh- és kecskenyájak által történő ellenőrzött legeltetése visszaadja a növények és állatok eredeti faji sokféleségét.

² A „born-sustainable” márka kifejezés arra utal, hogy egy adott márka a fenntarthatóságot a kezdetektől fogva a termékek teljes élettartama alatt működése középpontjába helyezi.